

Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Földtudományok Doktori Iskola
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

**A TÖBBSÉGI OKTATÁSI NYELV VÁLASZTÁSÁNAK
TÁRSADALOMFÖLDRAJZI KÉRDÉSEI A VAJDASÁGI MAGYAR
SZÓRVÁNYBAN**

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Trombitás Tímea

Témavezető:

Dr. Bajmócy Péter
egyetemi docens

Szeged

2020

I. Bevezetés

A Kárpát-medence külhoni magyar közösségeit szinte mindenütt érinti a szórványosodás jelensége. Térbeli elhelyezkedésük következtében, az ezeken a területeken élő kisebbség helyzete különleges, hiszen a különböző etnikai, vallási, nyelvi és kulturális sokszínűségük által meghatározott egyének együttélése, és egymásra gyakorolt hatása következtében sajátos társadalmi-kulturális értékek alakulnak ki egy közösségen belül. A heterogén kulturális környezet számos, az identitással, az oktatással, a nyelvhasználatával és az asszimilációval összefüggő kérdést vet fel.

A szórványban élő magyar kisebbség anyanyelv használata a mindennapok során háttérbe szorul, és olykor az anyanyelv használati értéke elsorvad, ennek következtében felerősödnek az asszimilációs folyamatok, ezért is fontos kiemelten kezelni a szórványterületek magyar nyelvű oktatását. Fontos, tehát az anyanyelvi műveltség, de hasonlóképpen lényeges az államnyelv megfelelő szintű elsajátítása is, hiszen az etnikai környezet sajátosságai megkövetelik az egyéntől a környezet nyelvének ismeretét. E két fontos tényezőt szemelőtt tartva igyekeznek a kisebbségben élő szülők és gyermekeik oktatási nyelvet választani.

Az anyanyelv, és annak megtartása a magyar kisebbség számára, főleg a szórványterületeken élőknek a közösség fennmaradását is jelenti. Ebben komoly szerepet játszik az oktatás nyelve, hiszen a nyelvnek közösségteremtő-, és megőrző szerepe van. Mindemellert az anyanyelvű oktatást végző iskola nem csupán ismeretátadást végez, hanem „művelődési és nyelvhasználati teret” ad a közösség tagjai számára. Azonban, az anyanyelven való tanulás, nem minden esetben magától értetődő dolog, még akkor sem, ha a törvények lehetővé teszik a kisebbségek nyelvén történő iskoláztatást, mivel az iskola kiválasztásakor egyéb szempontok is közrejátszanak, mint például egy család többes kulturális/nyelvi kötődése, vagy a gyermek nyelvtudása.

Egy kisebbségi nyelvi, kulturális közezből származó gyermek iskola- és tannyelvválasztása összetett feladat, ugyanis amikor a szülő iskolát, és ezzel együtt tannyelvet választ gyermekének, több döntési dilemmával is szembe kell néznie. Az egyik ilyen alapvető dilemma, hogy a gyermek milyen nyelvű iskolai oktatásban részesüljön, hiszen a tannyelv befolyásolja a gyermek későbbi iskolai életútját. Erről a kérdéstről megoszlanak a vélemények, ugyanis az oktatás nyelve, és az iskola által képviselt tanterv számos vitára adhat okot, mind a laikusok, mind a szakemberek számára.

A multikulturális, és többnyelvű közösségek iskoláiban gyakori jelenség, hogy a tanuló nem anyanyelvén tanul, illetve iskoláztatása folyamán nyelvet cserél. Ehhez kapcsolódóan, dolgozatom a vajdasági szórványterületeken élő szülők, diákok és pedagógusok véleményét vizsgálja az oktatási nyelv megválasztásának háttéréről, és értelmezi mindezt társadalomföldrajzi szempontból, amely során hangsúlyos szerepet kap a szórványban élő magyar kisebbség társadalma, és a térbeliség tényezője is.

Sok esetben nehéz megnyitni, és fenntartani egy kisebbségi tannyelvű osztályt, ezért a vajdasági szórványterületekre jellemző, hogy az ott élő kisebbség komoly erőfeszítést tesz azért, hogy egy osztályt, ha alacsony létszámmal is, de megnyissanak, ugyanakkor ugyanazon a településen több magyar gyökerekhez köthető szülő már a többségi (szerb) nyelven iskoláztatja gyermekét. A nem anyanyelvű képzés melletti döntés egyéni szinten fogalmazódik meg, ám hatása a kisebbségi közösségre is hatással van. Ezért is érdemes megvizsgálni azokat az egyéni döntéseket, mikro-társadalmi jellemzőket és térbeli vonatkozásokat, melynek következtében a szórványközösségben élő szülők és gyermekek, akik számára elérhető volt a kisebbségi tannyelven történő oktatás, mégis a többségi nyelven folyó tanítást mellett döntöttek. A szülők és a diákok megkérdezése mellett, meghatározó a pedagógusok véleményének meghallgatása is, hiszen mindennapi munkájuk és az oktatásban való tapasztalataik alapján, igen nagy rálátásuk van a diákok kompetenciájára, és a későbbi érvényesülési lehetőségeikre is, ezért dolgozatomban a pedagógusok meglátásai központi helyet foglalnak el.

II. Problémafelvetés és a témaválasztás indoklása

Kisebbségben, az anyanyelv ápolásának és a kisebbségi identitás megőrzésének egyik legmeghatározóbb eszköze az oktatás, viszont az oktatási nyelv megválasztásában számos egyéb tényező is szerepet játszhat (SCHNEIDER, M. – BUCKLEY, J. 2002; PAPP Z. A. 2012a; MALMBERG, B. et al. 2013). Mindemellett, a tannyelvválasztással kapcsolatos dilemmát tovább bonyolíthatja, hogy egy kisebbségi csoport egy összefüggő etnikai tömb-, vagy szórvány területen él. Ehhez kapcsolódóan az iskolaválasztás motivációit különböző megközelítésekben vizsgálhatjuk.

Pragmatikus szempontokat figyelembe véve megkülönböztethetjük a szimbolikus (nyelv és kultúra), és a racionális motivációkat (iskola adottságai), továbbá, ha a kisebbségi közösség területi elhelyezkedését vesszük figyelembe, megkülönböztethetjük a tömbben, és a

szórványterületen élők sajátos motivációt, ezen kívül különbséget tehetünk azon személyek (szülő, diák, pedagógus) motivációi között, akik szerepet játszanak a tannyelv választás döntésének kialakításában (PAPP Z. A. 2012a).

Az iskolaválasztás során a szülőknek, a diákoknak, valamint a pedagógusoknak is, (akik esetenként a szülőket is megfelelő tanáccsal kell, hogy ellássák) több dolgot kell mérlegelniük, hiszen egy ilyen fontos döntés, a gyermek egész további életútját, lelki fejlődését, közösségi és családi kapcsolatait is nagymértékben befolyásolhatja (CSERNICSKÓ I. – GÖNCZ L. 2009). Hiszen az oktatás egyik legfontosabb funkciója a kultúra újratermelése, azaz a társadalom által felhalmozott tudás, megalkotott értékek és normák továbbadása az ifjabb generációknak (BOURDIEU, P. 1996; HALÁSZ G. 2001).

Egy területen, kisebbségben élő családok esetében a tannyelv megválasztása sajátos módon bukkan fel a gyermekkor és a nevelés kérdéseivel kapcsolatban. A kisebbségben élő, iskolaválasztás előtt álló szülők számára fontos kérdés, hogy gyermekeik hogyan tudnak a jövőben hatékonyabban érvényesülni, ha anyanyelvükön vagy, ha az adott állam nyelvén (államnyelven) kezdik meg tanulmányaikat. Egy kisebbség szempontjából, az iskolaválasztásról hozott döntés, nem csak az iskoláztatás nyelvét határozza meg, hanem a döntés nyelvválasztást és identitásváltást is eredményezhet (LANSTYÁK I. 1994; PRIESTLY, T. 1994; SZÜGYI É. 2014; GÖNCZ L. 2014).

A téma relevanciáját indokolja, hogy a rendszer változást követően előtérbe kerültek a kisebbségek, és a velük kapcsolatos témakörök. Ezen kutatások egy része az 1989/90-es fordulat hatásait vizsgálja az oktatásra, az oktatást irányítókra és az oktatásban részt vevő társadalmi csoportokra, többek közt a kisebbségekre is (KOZMA T. 2003). Továbbá, napjainkban mind nagyobb társadalmi érdeklődés kíséri az etnikai jellegű kérdéseket és a hozzájuk kapcsolódó lokális folyamatokat (BALIZS D. 2015). Mindemellett, a tudományos intézmények is egyre fokozottabb figyelmet fordítanak a társadalmi diverzitás témakörének a kutatására, ahol kiemelten foglalkoznak a különböző etnikumokkal és kultúrákkal (KOVÁCS Z. 2017), hiszen a geográfusok közül bárki, aki meg akarja érteni a világ kulturális sokszínűségét nem tekinthet el a nyelvek vizsgálatától (HAGGETT, P. 2006)

III. Célkitűzések és kutatási kérdések

A szórványban élő magyar közösségek alacsony számbeli arányuk miatt sajátos társadalmi és szociokulturális környezetben élnek, emiatt egyéni érték- és normarendszert képviselnek. A társadalmi együttélés

sajátos nyelvi (töbnyelvű) környezetet teremtet, ahol általános vélemény szerint a kisebbségek estében az iskolai oktatásban mindkét nyelv (az államnyelv és a kisebbség nyelve) egyaránt fontos. Az államnyelv hatékony elsajátítása kulcsfontosságú, hiszen ahhoz, hogy a kisebbségi közösség tagjai bekapcsolódhassanak a helyi felsőoktatásba, illetve, hogy képesek legyenek sikeresen jelen lenni a munkaerőpiacon, ennek mind előfeltétele az államnyelv megfelelő szintű ismerete. E mellett a kisebbség számára döntő fontosságú anyanyelvének ápolása/ismerete is, hiszen identitásuk megtartásának folyamatában a nyelv meghatározó tényező.

Vetési szerint a Kárpát-medencében a kisebbségi sorban élők között a magyar nyelvű oktatás presztízsvesztése figyelhető meg (VETÉSI L. 1999). Göncz adatai (GÖNCZ L. 2004) alapján a vajdasági szülők körülbelül 20-30 százaléka dönt a többségi (szerb) oktatás mellett, de e kérdésben hasonlóképpen döntenek a Kárpát-medence más határon túli magyar nemzetiségűek által lakott régiókban is (CSETE Ö. et al. 2009; CSERNICSKÓ I. – GÖNCZ L. 2009; ERDEI I. 2010). Mindemellett, szórványhelyzetben, a demográfiai zsugorodás is hatással van a magyar nyelv pozíciójára és használatára is (TÁTRAI P. 2017a).

A vajdasági szórványterületeken általánossá vált, hogy a szülők különböző megfontolásból gyermekeiket többségi (szerb) nyelven iskoláztatják annak ellenére, hogy biztosított a magyar tannyelvű oktatás (JOÓ HORTI L. et al. 2014). Vajdaságban a magyar nemzetiségű általános iskolások körülbelül 20 százaléka tanul szerb nyelven, viszont ezen belül egyes szórvány településeken a szerb tannyelven tanuló magyar nemzetiségű diákok aránya az 50 százalékot is meghaladja.¹ Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a tényt sem, hogy a magyar gyerekek jelentős része azért tanul szerb tagozaton, mert nincs a közelben lehetősége anyanyelvén tanulni. Egy 2014-ben készült kutatás szerint a nem magyar nyelven tanuló magyar nemzetiségű diákok körülbelül 5%-a él Vajdaság olyan területén, ahol már nem működik magyar tannyelvű iskola, valamint iskolabuszokkal is elérhetetlen távolságban van a legközelebbi magyar osztály (JOÓ HORTI L. et al. 2014). Még bonyolultabbá válhat az oktatási nyelv megválasztása a vegyes nemzetiségű házasságokból született gyermekeknél, hiszen a szülőknek itt dönteniük kell egyik vagy a másik nyelv között.

A kutatás általános célja az volt, hogy puha módszerek segítségével megismerjem azokat az egyéni szempontokat, motivációkat és háttértényezőket („mögöttes meghúzódó tartalmakat”), amelyek során a

¹ Oktatásfejlesztési Stratégia 2010-2016, Magyar Nemzeti Tanács

magyar kisebbségi kultúrához/gyökerekhez tartozó diákok és szülők a szerb tannyelvű iskoláztatás mellett döntöttek, továbbá nagyon fontosnak tartottam, hogy a pedagógusok véleményét is megismerjem az iskolát kezdő gyermekek tannyelv választási nehézségeiről. A célom, tehát a szórványban élő magyar kisebbség iskola és tannyelv választásával kapcsolatos nézeteinek a felkutatása. A célkitűzéshez kapcsolódó fő kérdés:

- Milyen egyéni, családi, kulturális, és mikroközösségi háttere van a magyar nemzetiségű szülők beiskolázási gyakorlatainak a szórványban?

Ehhez kapcsolódóan további részkérdéseket fogalmazok meg:

- Milyen szempontokat vettek figyelembe az iskola megválasztásánál?
- Miként fogalmazzák meg az iskolaválasztással kapcsolatos döntéshelyzetet az etnikailag vegyes házasságban élők?
- Milyen társadalmi, gazdasági és térbeli körülmények befolyásolják az oktatási nyelv megválasztását egy szórványtelepülésen?
- Hogyan vélekednek a pedagógusok a tannyelv választásról?

Hipotézisem szerint, a gyermekek iskola- illetve tannyelv választásának legfőbb befolyásoló tényezői a „többségi környezet”, a családok nemzetiségi összetétele, illetve a későbbi érvényesülés esélye.

A kutatás újszerűsége abból adódik, hogy egyrészt társadalomföldrajzi szemszögből vizsgálja a szórványterületen kisebbségben élők oktatási nyelv megválasztásához kapcsolódó körülményeit. A dolgozatban hangsúlyos szerep jut a szórványban élők társadalmának, és az ehhez kapcsolódó térbeli/lokális tényezők elemzése is, illetve a pedagógusok véleménye kiemelten jelenik meg. A kutatás során felvetődnek mind földrajzi, mind pedig pedagógiai jellegű szempontok is. A vizsgálatnak nem célja, hogy állást foglaljon sem a többségi, sem a kisebbségi tannyelvű oktatás mellett. Az oktatási nyelv megválasztásával kapcsolatos döntés minden egyén esetében saját szubjektív elhatározáson alapul, hiszen minden családnak sajátos élethelyzete, háttere és körülményei vannak, ezáltal döntésüket teljes mértékben tiszteletben kell tartani.

IV. Alkalmazott módszerek

A tanulmányban szereplő adatok a Szerbiai Statisztikai Hivatal és a Tartományi Oktatási Titkárság adatbázisából származnak. Mindemellett a szekunder adatgyűjtés során igyekeztem mindazon rendelkezésre álló szakirodalmat feldolgozni, melyek releváns adatokkal szolgálhatnak a témában, valamint szakirodalom feldolgozása során felhasználtam a Magyar Tudományos Művek Tárának (MTMT) elektronikusan elérhető adatbázisát is. A szakirodalom feldolgozásán túl, nagy hangsúlyt fektettem a Magyar Nemzeti Tanács által kidolgozott stratégiai és egyéb fejlesztési dokumentumok, és akciótervek elemzésére is. Ezen dokumentumokat a Magyar Nemzeti Tanács honlapjáról értem el. A fejlesztési dokumentumok és akciótervek tanulmányozása során a Tanács által kidolgozott legújabb/aktuális dokumentumokat elemeztem (Népesedési akcióterv 2013-2017, Oktatásfejlesztési Stratégia 2010-2016, Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012-2018). Felhasználtam továbbá a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete, és az Észak-Bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete által kiadott dokumentumokat és zárónyilatkozatokat. Mindemellett a kutatás szempontjából további hasznos forrásokkal (pl. jogszabályok, statisztikai jelentések) bővítettem munkám.

Az empirikus kutatás alatt főként kvalitatív (mélyinterjúkra épülő) módszert alkalmaztam, amely módszernek köszönhetően „jobban” kirajzolódik a megkérdezett személyek véleményének alakulása. Interjút készítettem a szórványban élő magyar nemzetiségű, illetve egyes házasságokból származó diákokkal, szüleikkel és a pedagógusokkal is. A kutatási helyszín Nagyikinda (Kikinda), Újvidék (Novi Sad) és Zombor (Sombor) községközpontok voltak, amely településeken a felmérés időpontjában létezett mind magyar, mind pedig szerb tannyelvű általános iskolai oktatás, tehát a diákoknak és szüleiknek volt választási lehetősége az általános iskola tannyelvének megválasztására. Az empirikus kutatás folyamata a felsorolt főbb lépések szerint történt: mintaterületek kiválasztása, interjúalanyok felkutatása, interjúkészítés- adatgyűjtés, adatok feldolgozása.

Kutatási ösztöndíjaknak²/pályázatoknak³ köszönhetően a 2013-as és 2014-es évek során interjúk kutatásokat végeztem három szórványtelepülésnek számító községközpontban, melynek során az

² MTA Domus Szülőföldi Ösztöndíj 2013

³ TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

általános iskolák tanárait, diákjait, valamint a diákok szüleit kérdeztem meg a tannyelv választás háttéréről. A kutatási helyszínek közül Nagyikindán 13 interjút, Újvidéken 14 interjút, Zomborban 15 interjút készítettem. A három mintaterületen összesen, tehát 42 interjú készült. A kutatás során strukturált (diákok), és félig strukturált interjúk készültek (szülők, pedagógusok), a pedagógusokkal készített interjúk esetében kitértem a saját iskolai életútjukra, továbbá saját gyermekeik iskoláztatására is, ami további hasznos eredményeket hozott. A pedagógusokkal folytatott interjúk egy része életút-interjú kategóriába is sorolható. Ennek előnye, hogy ezen személyek (pedagógusok) a saját szavaikkal mesélték el életüket, és elmondhatták problémáikat (TIMÁR J. 2001).

Az empirikus kutatás alatt alkalmazott módszertan egy korábbi kutatás⁴ során került kidolgozásra, amely az iskolaválasztás és asszimiláció tárgykörében 2013-2014-ben készült a Vajdaságban, és más Kárpát-medencei régiókban. A kutatás vezetője Bodó Barna volt, a felmérést az MTA Domus 2012.évi pályázata támogatta, „Többségi nyelvű iskolaválasztás” címmel. Ezen kutatás keretében kidolgozott tematikát, módszertant, mintaválasztási eljárást és interjúkérdéseket alkalmaztam a nagyikindai, az újvidéki és a zombori mintaterületek során is. A Nagyikindán végzett felmérést⁵ a fentiekben említett kutatás keretén belül végeztem el, a zombori és az újvidéki mintaterületen végzett kutatást⁶ pedig a „TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program” támogatta.

A kutatás során az iskolaválasztás és az oktatás nyelvének megválasztásán túl, számos egyéb témáról szó esett, úgy, mint a nemzeti identitás, az elvándorlás, a külföldi munkavállalás, a pedagógusok helyzete, a diákok kompetenciája, a mindennapi nyelvhasználat, a helyi lokális és gazdasági problémák, a kisebbségi léthelyzet, és az interetnikus kapcsolatok.

A mintaterületek (községközpontok) kiválasztásakor két fontos tényező játszott szerepet. Az első szempont szerint mindhárom településen elérhetőnek kellett lennie egyaránt a szerb és a magyar nyelvű oktatásnak, a második kritériumot pedig a település földrajzi elhelyezkedése (tájegységi

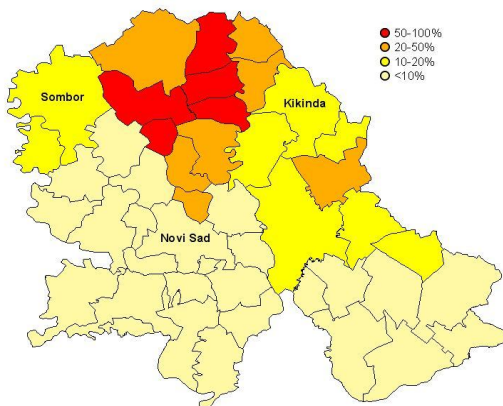
⁴ Többségi nyelvű iskolaválasztás című kutatás, amelyet az MTA Domus 2012.évi pályázata támogatott

⁵ MTA Domus Szülőföldi Ösztöndíj 2013

⁶ TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

elhelyezkedés) jelentette. Mivel minden területi szemléletű kutatásban alapvető dilemmát jelent a releváns területi egységek lehatárolása (FORRAY R. K.– KOZMA T. 1992.), ezért a mintaterületek kiválasztásakor arra törekedtem, hogy a települések „lefedjék” a tartomány keleti, nyugati és déli részét. Így esett a választás Nagyikindára, amely a Vajdaság keleti részén, Bánát tájegységben található, továbbá Újvidékre, amely a Vajdaság déli részében, a Dél-bácskai körzetben helyezkedik el, valamint Zombor községre, amely a Vajdaság nyugati részén a Nyugat-bácskai körzetben kerül el (1. ábra). Mindemellett a mintaterületek kiválasztásában az a további szempont is közrejátszott, miszerint a Magyar Nemzeti Tanács 2011-ben készült jelentéséből kiténik, hogy ezekben a községközpontokban egyre nehezebbé válik a magyar nyelvű tagozatok megnyitása.⁷

1. ábra: Magyar nemzetiségűek aránya községenként Vajdaság területén a 2011-es népszámlálás adatai alapján

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált mintaterületek lakosságát tekintve Újvidék a legnagyobb település, majd Zombor és Nagyikinda. A vizsgált területek községközpontok voltak, tehát urbanizált népesség körében készült a felmérés, amelyhez hozzá kell tenni, hogy a városi környezet elősegíti a domináns többségi nyelvhez való alkalmazkodást, tehát a nagyobb városokban a nyelvváltás sokkal gyakoribb jelenség, mint a falusi

⁷ MNT 2011: Oktatásfejlesztési stratégia megvalósítása egy év távlatából

környezetben, ahol a kisebbségi nyelvet beszélők koncentráltan élnek⁸ (LAPONCE, J. 1987; PUSKÁS T. 2000).

Az alkalmazott módszertan szerint a vizsgálatba olyan szerb tannyelvű osztályokban tanuló hatodik és hetedik osztályos tanulókat kellett bevonni, akik magyar nemzetiségűek vagy vegyes nemzetiségű családból származnak. Mindemellett interjú készült a diákok szüleivel és a pedagógusokkal is. A pedagógusokkal készített interjúk esetében kitértem a saját iskolai életútjukra, továbbá saját gyermekeik iskoláztatására is, ami további hasznos eredményeket hozott. Az eredeti elképzeléstől eltérően, a későbbiekben (mindhárom mintaterületen: Nagykikinda, Újvidék, Zombor) a célcsoportot kibővítettem, és nemcsak hatodik és hetedik osztályos tanulók kerültek be az interjú készítés folyamatába, hanem ötödikes és nyolcadikos tanulók is, tehát a kutatásban felső tagozatos diákok vettek részt. A diákok célcsoportját tekintve, azért volt indokolt a bővítés, mert több esetben a hatodik és hetedik osztályban járó diákok és szüleik nem engedélyezték az interjúkészítést, így további interjúalanyok felkeresésére volt szükség. Mindemellett, a zombori mintaterületen a lekérdezésben olyan pedagógusok is részt vettek, akik az általános iskola mellett középiskolákban is tanítottak.

Az alanyok megkeresése személyes kapcsolati hálókon keresztül indult el, majd a mintavétel során „hólabda módszer” alkalmaztam, amelynek lényege, hogy a kutató adatokat gyűjt a megcélzott populációba tartozó néhány személytől, akiket meg tud találni, majd megkéri őket, hogy adják meg más, általuk ismert, a populációba tartozó személyek elérhetőségét (BABBIE, E. 2008). Először a tanárokkal, majd a tanárokon keresztül a diákokkal, és rajtuk keresztül szüleikkel kerültem kapcsolatban, de természetesen több esetben közvetlenül (kapcsolati hálókon) tudtam elérni a szülőket.

Az interjú során feltett kérdéseket öt nagyobb csoportra lehet bontani. A kérdések a családi háttérre, az iskolai életútra, az iskola jellemzésére, a társas kapcsolatokra és a diákok jövőbeli terveire vonatkoztak. Az adatközlők nyelvtudásához és kéréséhez igazodva magyar és szerb nyelven történt a lekérdezés. A kutatás főleg a pedagógusok és a szülők véleményét és meglátásait tükrözik, ennek oka, hogy az interjúkészítéskor tőlük kaptam a legtöbb információt.

⁸ Laponce munkájában kifejti, hogy a kisebbségi nyelvek túlélésének alapvető feltétele, hogy az etnolingvisztikai közösség tagjai valódi közösségekben, területileg koncentráltan éljenek (LAPONCE, J. 1987).

V. Az eredmények összefoglalása

1. A szórvány területen domináló szerb kapcsolati háló következtében a belső családi nyelv rendszer megváltozott, az otthon beszélt nyelv a többségi nyelv (szerb nyelv) lett. A szórvány területen a nyelvi preferencia akár már óvodáskor előtt a többségi nyelv irányába tolódhat el. A kutatás során, a **legtöbb esetben a gyermekek tannyelvválasztása a családban használt nyelvhez igazodott**, tehát a megkérdezett szerb nyelven tanulóknak nem okozott gondot az államnyelven történő tanulás. A legtöbb család a szerb tannyelvű iskoláztatást természetesnek tartotta, továbbá kiemelték a későbbi „jobb” érvényesülés lehetőségét. A szórványban élő, többségi (államnyelvű) oktatásban tanuló diákok egyre kevesebbet beszélnek anyanyelvükön. Az iskoláról való beszélgetés, a tanulás nyelve a szerb lett, ezáltal a magyar nyelv a legtöbb esetben csak a szűkebb családra korlátozódik, vagy már az „otthon keretein” belül is elveszítette jelentőségét, tehát az anyanyelv háttérbe szorult, és csak egy „szűkebb térre” korlátozódik (pl. nagyszülőkkel történő beszélgetés).

2. Az iskola választás során magával az iskolával kapcsolatos szempontok közül a szülők az **iskola közelségét** és a **családi tradíciót** (a szülő, idősebb testvér, vagy a nagyszülő maga is oda járt), tartják egyik legfontosabb szempontnak, illetve a tanító/tanítónő és az iskola hírneve szintén fontos tényező. A szülők közül senki sem említette az iskola felszereltségét vagy, hogy bármilyen etnikai elköteleződésből választana iskolát.

3. Az iskola közelsége és a családi tradíció tényezője mellett a következő szempontokat vették még figyelembe, amely befolyásolta az iskolaválasztást: a **gyermek „erősebb” szerb nyelvtudása** miatt természetesnek tekintették a szerb tannyelvű iskoláztatást (automatikus), a **későbbi érvényesülésre** gondolva írták a szülők gyermeküket szerb tannyelvű osztályba, az otthon tanulás (**házi feladat/lecke megírása**) **során nyújtott segítségnyújtás** is fontos szempontnak bizonyult, továbbá az iskolaválasztás során a **szülő saját pozitív/negatív tapasztalata** is közrejátszott. A felsoroltak alapján az iskolaválasztás döntésének hátterét és motivációit feloszthatjuk „bottom up” és „top down” tényezőkre. „Bottom up” tényezőknek tekinthetjük a későbbi jobb érvényesülés lehetőségét, a tanulásban való szülői segítség nyújtást, illetve a szülő saját iskoláival kapcsolatos tapasztalatait. A „top down” szempont pedig a gyermekek

hiányos magyar nyelvtudása, hiszen ebből fakadóan már egyes diákok nem tudtak volna bekapcsolódni a magyar tannyelvű oktatásba.

4. A kutatás során **két fontos földrajzi** aspektus játszott szerepet a szórványban a tannyelv megválasztása során. Egyik maga a település **etnikai összetétele**, amely során a kisebbség tagjai nem szerettek volna „kilógni a többségi nemzetből”, tehát emiatt jobbnak látták a szerb nyelvű oktatást. De e tényező összekeveredik azzal a körülménnyel is, hogy a családoknak kiterjedt szerb nyelvű baráti/rokoni/szomszédi kapcsolatai vannak, amely szintén a település etnikai megoszlásával van kapcsolatban. Másik fontos földrajzi tényező a **távolság/közelség** faktora - amelyről az előző pontban már említést tettem - hiszen a szülők számára nagyon fontos, hogy lakóhelyükhöz legközelebbi iskolába járjon gyermekük, és ez főleg Újvidéken lényeges elvárás, ami a város nagyságával van összefüggésben.

5. A többségi nyelvű iskoláztatás mellett döntő személyek, sokszor az anyanyelven történő oktatásban való részvételt **társadalmi hátrányként**, érvényesülésük útjában álló akadályként élik meg. Úgy vélik, hogy az a kisebbségi gyökerekkel rendelkező gyermek, aki az anyanyelvű képzésből kikerül, kevésbé lesz sikeres a munkaerő-piacon, hiszen (szerb) nyelvtudása „gyengébb” lesz azon társaikhoz viszonyítva, akik szerb nyelven végezték iskoláikat.

6. Az interjúalanyok között több szülő **vegyes házasságban** élt, akik maguk is vegyes házasságban élő szülőktől származtak. Ezen családokban született **gyermeket/gyermeket leg több esetben automatikusan szerb osztályba íratják**, és sokszor a szülő nem is tarja fontosnak, hogy gyermekét megtanítsa magyarul, mivel az etnikai környezet többségében szerb nyelvű, és a magyar nyelvet már nem tartják „olyan fontosnak”. Ezekben a családokban a gyermekek jobban beszélnek államnyelven, mint magyarul, és ilyen esetekben a szülők teljesen természetesnek tartják, hogy gyermeküket szerb nyelven iskoláztatják, sőt jövőbeli terveik szerint a tovább tanulást is szerb nyelven szeretnék folytatni. Egyes családoknál a nyelv átörökítésének folyamata megszakadt, a szerb nyelv vált dominánsá. Következésképpen megállapítható, hogy a párválasztás, és az interperszonális kapcsolatok is befolyásolják az iskolaválasztást. A pedagógusok többségének véleménye szerint a vegyes házasságból született gyermekek esetében azt, hogy a gyermek mindkét kultúrkörben nevelkedik egyszerre, a gyermek hasznára kell fordítani, és előnyt kellene belőle kovácsolni.

7. A legtöbb interjúalany esetében érezhető volt, hogy a magyar és a szerb szavakat összekeverik, tehát a **nyelvromlás** jelensége megfigyelhető.

8. Fontos kiemelni, hogy a kutatás során a vizsgált községközpontokban (Nagykikinda, Újvidék, Zombor) az eltérő földrajzi elhelyezkedés ellenére az iskolaválasztást tekintve **hasonló folyamatok** tapasztalhatók.

9. Míg tömb területeken döntő tényező a gyermeknek a tanulásban segítő szülő anyanyelve, addig az interjúkból az derül ki, hogy esetenként a **magyar szülőknek problémát okoz a magyar nyelven történő tanulásban való segítségnyújtás**, amely arra vezethető vissza, hogy a szülők a középiskolát, illetve a főiskolát szerb nyelven végezték, és jelenleg is, szakmájukból kifolyólag szerb nyelven beszélnek. Mindemellett az interjúkból az is kiderült, hogy a szórvány területeken domináló szerb nyelvű környezet következtében a diákok a későbbi érvényesüléshez szükséges magas szintű szerb nyelvtudással rendelkeznek.

10. Jellemzően a községközpontokban, tehát az urbánus területeken a vegyes házasságban élő szülők gyermekeik részére szerb tannyelvű oktatást választanak. Ezzel szemben, a magyar többségű, falusi (rurális) területeken a vegyes házasságból született gyermekeket gyakran magyar nyelven iskoláztatják, tehát egy településen belül, a **többségében használt nyelv, amely összefüggésben áll a település etnikai arányával jellemzően befolyásolja** a család iskolaválasztással kapcsolatos döntését.

11. A pedagógusok nagy többségének véleménye szerint azokban a családokban, ahol a gyermekekkel kis koruktól kezdve a kisebbség nyelvén (esetünkben magyarul) beszélnek, a gyermekeket az iskolaválasztás során a **családban beszélt nyelvhez kell „igazítani”**. Ellenkező esetben, a gyermek önbizalma megrendülhet, hiszen nem fogja teljes mértékben érteni az osztálytanító által kért teendőket, emiatt a tanulásban le is maradhat, és társaihoz képest „felzárkózásra” lesz szüksége úgy a tanulásban, mint az államnyelvi kompetenciái fejlesztésében. Sok esetben ezek a diákok kívül állónak érzik magukat osztályukban, és ez kihat a fejlődésükre. A pedagógusok szerint, tehát az anyanyelvű oktatás mellett szóló legerősebb érv, hogy az alapismerteket és alapvető kompetenciákat a gyermek anyanyelvén képes legjobban elsajátítani. De mi a helyzet akkor, ha az anyanyelv már a gyermek kiskorától fogva háttérbe szorult? A családi

nyelvi rendszer lehet, hogy már a szülők nyelvi preferenciájával megváltozott és a gyermekek már nem is beszélik anyanyelvüket. Ebben az esetben nyilvánvaló, hogy ezeket a gyermekeket már értelmetlen volna az anyanyelvű oktatásba kényszeríteni, hiszen ezek a gyermekek nehezen beszélnek már magyarul. A tannyelv kellő ismeretének hiányában alacsonyabb szinten teljesít majd, és ezáltal frusztrálttá válik, nehezen tart lépést a társaival és ez egyben meghatározza a későbbi iskolai életútját is. Fontos, hogy a tannyelvválasztás során figyelembe vegyék a diákok nyelvi és kulturális hátterét.

12. A pedagógusok továbbá arra is felhívták a figyelmet, hogy a szórványban élő szülőknek nem kell attól tartaniuk, hogy gyermekük nem fog „tökéletesen” megtanulni szerb nyelven, hiszen a **környezet sajátosságainak köszönhetően**, ezek a tanulók az általános iskola befejezése után hiánytalanul kommunikálnak az állam nyelvén. Mindemellett a legtöbb pedagógus kiemelte, hogy a magyar tömbterületen élő diákok esetében pedig fontos, hogy elsajátítsák az államnyelvet, hiszen ellenkező esetben önmagukat rekesztik ki a későbbi munkaerő-piaci és oktatási lehetőségekből.

13. A tannyelvválasztásnak külön figyelmet kell szentelni a kutatások során, a tannyelv ugyanis bizonyítottan befolyásolja a gyermek későbbi iskolai életútját. Végső összegzésként lényeges hangsúlyozni, hogy az iskolaválasztást befolyásoló szempontokat olykor nehéz egymástól elkülöníteni, mindemellett ezek a **tényezők legtöbbször „egymásra épülnek”**.

VI. Az eredmények hasznosíthatóságának lehetőségei

A dolgozat eredményei többféleképpen hasznosíthatók a gyakorlatban.

- Disszertációm témája ráirányítja a figyelmet a szórványban élőkre és az említett folyamatok következtében felvetődő kérdésekre, így a dolgozat segítséget nyújthat az oktatásszervezés és az oktatási rendszer fejlődési irányainak a kijelöléséhez
- A disszertáció kiemeli a nyelvek presztízsének hangsúlyos jelenlétét, tehát ha a szórványban a magyar közösség fenn szeretné tartani iskoláit, akkor fontos, hogy a vegyes házasságban élő szülők is érdemesnek tartásák megtanítani gyermekeiknek az anyanyelvüket, mert csak ebben

beszélhetünk valós döntési helyzetről, miszerint a magyar vagy a szerb nyelvű oktatás mellett határozzák el magukat. Ehhez szükséges, hogy ezek a szülők felé a többnyelvűség, mint érték kerüljön közvetítésre.

- A szórványban élő magyar közösségek identitásának és kultúrájának ápolása érdekében lényeges az érintett csoportok véleményének a megismerése, ennek következtében ismétlődő kutatásokkal kell felmérni igényeiket és észrevételeiket
- Mindemellett nagyon fontos, hogy kellő figyelmet fordítsanak a szórványban dolgozó pedagógusokra, és ha szüksége szakmai segítséget nyújtsanak számukra, hiszen a kutatásból kiderült, hogy az iskolaválasztás során fontos a pedagógus személye és szakmai elhivatottsága
- Továbbá interjúk felméréseim eredményeire számot tarthatnak a vajdasági magyar politikai élet kisebbségi oktatással foglalkozó szakemberei, és szórványtelepülések önkormányzatai is

VII. Az értekezés témakörében megjelent publikációk

TROMBITÁS T. – SZÜGYI É. 2012: A falusi magyar tannyelvű iskolák helyzete a Vajdaságban. – *A Falu* 27.4. pp. 27–35.

SZÜGYI É. – TROMBITÁS T. 2013: A vajdasági magyarok oktatási helyzete Szerbiában. – In: GALLIK, J. - RIGÓ, GY. - KRALINA HOBOTH, K. - VARGOVÁ, Z. (szerk): *Science for Education - Education for Science. Tudomány az oktatásért – Oktatás a Tudományért. Közép-európai Tanulmányok Kara, Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra.* pp. 84–101.

TROMBITÁS T. 2013: Többségi nyelvű iskolaválasztás a szórványban. – *Kisebbségkutatás* 22.4. pp. 87–97.

TROMBITÁS T. 2013: Vajdasági magyarok a többségi oktatásban: Iskolaválasztási stratégiák a szórványban. – In: JÓZSA K. – NAGY GY. – DUDÁS R. (szerk): *Geográfus Doktoranduszok XIII. Országos Konferenciája. SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged.* Cikk 19.

TROMBITÁS, T. – SZÜGYI, É. 2013: Basic education of the Hungarian minority in the territory of Vojvodina. – *Analele Universitatii din Oradea – Seria Geografie* 23.2. pp. 212–219.

TROMBITÁS T. 2014: Az újvidéki magyar kisebbség iskolaválasztási jellemzői. – In: KONCZ I. – SZOVA I. (szerk.): A tudomány szolgálatában. Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest. pp.149–160.

TROMBITÁS T. – SZÜGYI É. 2016: A többségi tannyelv-választást befolyásoló tényezők vizsgálata a vajdasági magyar kisebbség körében, tömb-és szórványterületen. – In: GARACZI I. (szerk.): A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében: Multidiszciplináris vizsgálatok. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém. pp. 389–407.

TROMBITÁS, T. – SZÜGYI, É. 2019: Education language choice of Hungarian ethnic diaspora communities in Vojvodina (Serbia). – Deteurope 11.2. pp. 54–74.

VIII. Egyéb publikációk

PALUSEK E. – TROMBITÁS T. 2017: Vajdaság demográfiai és migrációs jellemzői. – In: ÖRDÖGH T. (szerk.): Vajdaság I: Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Szabadka. pp. 41–72.

SZÜGYI É. – TROMBITÁS T. 2014: Regionalizációs folyamatok Szerbiában. – Köztes Európa: VIKEK Közleményei VI.1. pp. 143–150.

TROMBITÁS T. 2012: A vajdasági magyarság munkaerő-piaci helyzetének főbb jellemzői és jövőbeli kihívásai. – In: BERGHAUER et al. (szerk.): Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában II. kötet. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász. pp. 108–115.

TROMBITÁS T. 2012: A vajdasági magyarság társadalmi-gazdasági jellemzői a munkaerő-piaci helyzet tükrében. – In: GULYÁS L. (szerk.): Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatásra, Szeged. pp. 101–108.